

בין הגיגי-לב לתמונת-עולם

(סוף עמוד 18)

יכול ללמד או להרצות לפניכם ואת, אולי, היח יכולה ללמד את ילדי אנשי הקבוצה אבל כמדומני כי דברים אלה הם דברי הור' שנת החיים אמנם קשים, אבל ימים ימי' (והדגשה שלי).

אכן, דברי חלופות, כידוע לנו, לא כד עגנון בחיי קיבוץ, וקשה אף לשער כיצד יכולה הייתה אישיות אנצנטרית כשלו למצוא את מקומה במסגרת חבר' חיה המושתתת על שיתוף ושיוויון. יחד עם זה אין לזלזל בשום פנים חשופ באמריה זו: עגנון מבטא בדברים אלה את התפעלותו מן היזמי - האנושי, החברתי, אסתר לאמר גם האנושי - שנגלה לגד עיניו בביקורו בקריית-ענבים. עמדה זו משתמעת אף מדרך תיאורו את מהלך הביקור במקום, היא מקבלת היתוך נוסף מדברי סיכום אלה והרעיון של עגנון שמא הוא המשחזר יסמא את מקומם בחס' גרת של חי קבוצה, וזה בתקופה שבה הוא נראה באמת באשר לעמידה העתיד משחזר בארץ-ישראל, מעידים - על אף אופיים ההיסטורטי - עד כמה שמוקף עינתו של עגנון לעינת החלוצים, אף אם אין הוא משייך אליה בפועל.

קריית-ענבים איננה אפיוחה בודדת בספר. אחד הדברים העשויים להפתיע אותנו גם הקריאה בס' תבים אלה היא העובדה שעגנון - המזהה בתודע' תנו כמי שישב מגור ומסגור בביתו בירושלים - היה נתון לעורר מסעות ארכימסלול בארץ-ישראל, זה טעם עגנון מוגדר להביא את נפיו הארץ, ובעיקר כדי לעקוב אחר התפתחות של מפעל ההתיישבות הציוני (במקביל לש', או לתמים במשולב, מקיים עגנון מסעות בעלי תוכן, "התי" - כמו המסע לחב' רון, לצפת, למירון וכדומה הדיווחים אשר ישנם על מסעות אלה במכתביו גורשים אפיונות המס' עימות את ההגדרה המתאששת אל הנותב בדבר ויקתו הפעוקה אל ארץ-ישראל הקונקרטית, הפיסית, ואת הערצתו לעבריה החלוצית הנפשית. מה לאתר מסע לים המלח וסביבתו, למדומה שני שייך להארץ והואת". הסיור במושבות יהודה מוליד את הניסוח הבא: "אני מתהלך בארץ כשכור למראה כל הגדולות אשר נעשו בארץ". רושם חזק במיוחד עושה על עגנון מסעו הממושך בעמק הארץ: "על גפיתו בשמך ובגלילי התחנן ובגלילי העליון קשה לו לכתוב באריכות. אך אחת אמר לו, כי הגפיתיה ויהיה יפה הדרך הייתה יפה ומה שראיתי הית יפה ומה יתן הכולל להראות גם לך בקרוב כל מה שראו עיני". ברם, ה"יזמי" אינו מתייחס רק לנוף, אלא לתוכן האנושי הממלא אותו. במכתב אחר המתייחס לאחד מסעו עצמו הוא כותב באשון: "שורה ימים יתרוני בדרך באוסטובייליס. ראיתי במסע את כל הארץ... כל תומני אני חושב כמה היית נאותה לראות את הארץ בהתיישבותה". שנים אחדות לאחר-מכן - בקיץ של שנת 1931 - יוצא עגנון בשנית למסע ממושך לעמקי-ירושלם וגליל, הפעם בחברתו של המספר שלהם צמח, וגם עליו הוא מדחף לפירוס, בתרגומות ובתפעלות לאשנת הנמצאת אותה עת בבית הוריה שבקינסינגטון.

בהקשרים אלה, וגם בהקשרים אחרים, מרבה עגנון להזכיר את הערכתו לנושא האנושי של מפעל ההתיישבות הציוני - קרי החלוצים - והוא מטעים כל פעם מחושו מה רבה הקירבה הנפשית שהוא חש כלפיהם. הוא מציין גם בסיפוק גם ליצירתו יש תהודה רבה בקרב "המחלצים", ולכן הוא נענה על פיירוב בציט' להצעותיהם הרבות לבוא ולקרוא בגפיתם את סיסוריו. לבד מ'אנשי קריית-ענבים, יוצא גליליה, מתאר עגנון מתוך חיבה יתירה את אנשי עין-גנים ותח-חקה, שאותם הכיר עוד בימי עלייתו לקרמל, אף אנשי המושבים והקבוצים שבקריית-ישראל ובגליל, את תושבי דגניה, או את אנשי פלוגת-יהודים של גודד העבודה. על אלה האחרונים הוא כותב: "בשבת הייתי אצל גודד העבודה... אנשים משונים. מותרים על כל קמפורס. ששה בחוד אחד. עושים כל מלאכה קשה. והנה רובם הם בני עשירים או בני אמידים". בהקשר אחר, לאחר ביקור בשטון הארץ, הוא כותב: "אני משתומם לראות כמה קרוב אני ללבנות אחינו בני ישראל השפירים על אדמת הקודש". אכן, כבד הרבנים ותלמידיהם, נראה כי גם החלוצים מעוצבים במבטו עגנון כדמויות מופת, ואת הלימות שכותב נמצע מלאפין מתעם דמות אינדיבידואלית כלשהי.

עיוני, כי דרך תיאור זו, אף אם אופיית הוא מקרי, עשויה להזכיר לנו את שיריו הראשונים של אורי צבי גרינברג בארץ-ישראל, שבהם מציגים החלוצים לא כיוצאים אלא ככרעי קושה המתמסרת כל בולה למלאכת-הקודש של בנין הארץ.

ד

פרשה לשמה היא עניין מסעו של עגנון לגליליה ולבצראץ'. כפי שצינו קודם, יצא עגנון בשנת 1931 בדרכו לגרמניה כדי לעינה את מהדורת כל כתביו שנדפסה באותו זמן בעיר לייפציג. עגנון מבטל את שעתו באיירטה כדי לערוך ביקור בן ימים אחדים במחוזות ילדותו שבדרום-מזרח פולין ובכיר חרשת, מיקבץ של מכתבים המבא בחלק מאחר של הספר לתעד אירוע זה, התורג במהותו משאר האירועים שבספר ושעיקרם הפגישת עם ארץ-ישראל. יחד עם זה אין לראות מכתביו אלה כדבר הנומד בפני עצמו, שכן גם בהם משתקפות - אף אם בדרך אחרת ומתוך חוית-ראייה שונה - אותן הקטגוריות התודעתיות שאבחנו בסעיפים הקודמים.

באחד מכתביו כותב עגנון לאשתו כך: "דעי לך שאני יהודי, ומשגני אחרים ממשוגני הנויים, ודעי לך שאני גלילי, ומרשני אחרים מרשני הגרמנים. ודל". הגדה זו של עצמו כ"יהודי גלילי" היא בגודל צריך עיון. בכל מקרה, של בה במחלט כדי להטעים את עוצמתה של הערת ההש' הייכות של עגנון לסיכובת-המוצא ואת הייתה גורם מכריע, מכריע, בדיווחו הנפשי. באסוף יותר קונ' קרטי מתבטא עגנון בנושאו זה בכמה מכתביו המוקדמים אותם הוא משגר לאשתו עוד מוניה, קודם היירתו לארץ-ישראל. באחד המכתבים הוא מתאר פגישה עם סכר מיוצא בצ'אץ', חו גוררת אחריה את השיחה הבילתי-נמנעת, "על ימים מקדם, על ברוץ וס' על ימי נשרי ועל אבי זצ"ל וכדומה". במכתב אחר, שבו מדבר עגנון גם כן על פגישה עם קבוצה של אנשי בוצ'אץ', הוא כותב: "אמנם הסא' תי לי ולס' יצירתו כי נרחקתי מבני הסביבה שלי, אני מבין אותם ואת מחשבותיהם, וגם הם גלויי לב כבדתי". ומה הוא בא להשמיט את ההב' ללה הבאה, המאפיינת גם, ואולי בעיקר, את תחשו' הדי שלו: "אנשי ברוץ אותבים מאוד את בוצץ, ממש אהבה אריות".

על רקע זה ניתן להבין את ספר המסע הסנטי' מנסאלי ששדר עגנון למלין בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. ספק אם ניתן לתאר את ברנר, למשל, או סופר אחר מילידי העיריה היהודית במחוז-אייירטה של שלהי המאה שעברה שב אל שירת תולדותו במצבורים כוה של עיגה ופוסט. מכתביו של עגנון המתפרסם את המסל למלין הם מעטים ולאקטיים, ולמרבה הצער מתרכזים רובם לאו דווקא בתיאור הירושם שותדתי עליו הביקור במקום אלא בתיאור הירושם שותדתי הוא על בני' הפסוק: "מה דברו ומה לא דברו, אלמלא מר עגנון הייתה תמיד נמחקת מפתח הארץ". אולם מבין השיטין אפשר ללמוד ולהכיר כי עגנון הארץ-ישראל לא נבמל, ואף אינו רוצה להיגמל, משתוקת העזה אל הפחד הנפשי הישן: התרגשות רבה הוא מספר על ביקורו בקבוצות הקודשים בעיר קרקוב, על שיעוריו המרתקים עם זקני בוצ'אץ' שהעלו בפניו זכרונות, על מפגשים עם קבוצות שונות מבני' המקום שעוררו בו התפעלות (אמנם באו חסדי העיר מן הקליוו, זאת הייתה תמננה הפשו'), על סיוריו תחוצים בערים ובעיירות הקטנות שבסביבת מקום הולדתו, כמו סרנופול, בראד, זמושץ', דול' קיב וכו' שבהן הוא מהלך כאדם העושה כבתוך שלו. ותשואה ששורר עגנון במכתבו בינו לבין בניורו כי יודיל חסדי נראית - לפחות בהקשר זה - כבלתי-מקריית לחלוטין.

יחד עם זה ראוי לשים לב כי גם בעת המסע לגליליה מצלה עגנון לעולם מיוחדת לפגוש את החלוצים הישנים בהכשרות והנערכים לקראת עלייתו לארץ-ישראל. בכשרים ימים הראשון ברחתי (מבוצ'אץ') לכפר אחד שיש עם טין חלוצים וני חלוצות מן המזרחי ושם התחילה פרשה חדשה". עגנון מצלה גם עניין, בהקשר מסעו, לפגוש קבוצת חלוצים נוספת חיושבת במסוך לעיר סרנופול; "כיום א' נסעתי עם כמה בחורים ובחורות לכפר לבקר את

החלוצים שעובדים שם. נסענו על עצלות מלאות תבן וישבנו על הגורן עד 10 בלילה. ככפר קטנה את פני בלחם מלח ויקדו ושרו ואללו לחם שחור וממא וכוס קאפוי". יחד עם כל חלוציו חשקיהו של מסעו של עגנון בגליליה היא ללכת בעקבות הומון האבוד. עם זאת יש להבחין בזה כי גם כאן - כמו בארץ-ישראל - מקיים עגנון זיקה אינסנסיווית. בארחה בו-זמני, הן כלפי החברה הסנסורית והסדר הישן, והן כלפי החלוצים, החלוצים בהשקפת-עולם ציונית ואנטי-גלילית, והתאפיים לפרש מן המסורת כדי לכונן בחברה היהודית סדר חדש.

ה

מכתבי עגנון ממחישים לנו את כשרו הנפשי והאינטלקטואלי של הסופר הלויטפי ולתקיים מלאכה בתוך המדיום של המסורת אך במקביל לזה להגיע לכד הוודות נפשית עמוקה עם המהפכה הציונית, ובמיוחד עם צורת החימוש העיקרית של התקופה הגדולה - מפעל ההתיישבות החלוצי. בה' דמנות אחרת מן הדין יהיה לשאול ולברוק אם קיימת הקבלה בין תמונת-העולם של עגנון לבין זו של הרב קוק, אשר ראה בעין יפה את הציונות החלוצית. על אף אופייה החלוני, בתוקף היותה, לדעתו, חלק אורגאני מההלך הגאולה. מסקנה זו עשויה להיות מרחיקת-לכת לאור הממצאים שברשרו תנו כספר זה, אף כי אין להוציא אותה מכלל חשבון (פעמים הרבה הגני מעלה על דעתו) - כוונת עגנון ומרומה אחרי הביקור בקריית-ענבים - "כמה היה אביר נ"י שמה להיות כאן, לראות את עבודת ישראל ואת עקבות הגאולה" - הפיזור שלי). אך גם אם אין זו התייחס של עגנון, הרי שאין ספק כי יכולתו להכיר ולחוש בפרטות ובליני טימית של שני הכוחות המתמודדים על נפשו של היהודי המודרני מקנה לו עמדה רחנית כמעט ייחודית בהקשר של המסורת העברית החדשה.

דומה שאין קושי לראות את הקשרים המפורטים שבין האינטלקטואלי של עגנון למהלך ההסטורי שבו הוא נתון - כפי שזו משתמעת מכתביו - לבין סיפוריו הגדולים, וגם ביניה לבין יצירתו בכלל. עגנון נציין רק כי בשנים שבהן נכתבים מכתביו אלה משלים עגנון את חיבור הרומאן הראשון שלו "הננסת כלת", שחודר משפתו על-ידי מבקריו כ"אשתיאורה של העולם הישן". נראה שלא ייקשה עלינו לראות את הרקע הנפשי לכתיבת הספר הזה, בעיקר לאור העובדה שנוכחו בה כי עגנון המשיך לשמר את זיקתו תויהה, הערה, למסורת ואף להע' מיק אותה גם בימי שבתו בארץ-ישראל. בולט במיוחד הקשר שבין המכתבים האלה לבין הרומאן המאוחר, תמלול שלושם, שכנראה החל להורקס בתדרשת של עגנון בשנים אלה: ברומאן זה מוכנס הקשר הנפשי של הגיבור-המגור בין אורתודוכסיה יציונית, כאשר קרע זה מסומן, בין היתר, על-ידי הגאנסותיות שבין הרשלים לוי (הנושאת את תודת החיבר של תליאביב במכתבים אלה), רומאן זה משלב גם פרקים שבהם מתאר המסעל והלוצי כממוש לעצלה של הרשין הציוני. ראוי גם להזכיר את הרומאן, אורח נטה ללוין, שהוא סיתוח בדיוני של המסע הנזכר של עגנון לבוצ'אץ', ואשר בו עורך המחבר אסטרונומינט רוחני נעזר - מפגש מחדש של יהודי ציוני וארץ-ישראלי עם חלל המסורת בהקשר של עידת הולדתו. גם מהלך זה של עגנון עשוי להיות מצבן יותר לאור מה שאמרנו.

קריאה זו של המכתבים מובילה אותנו, אם כן, לתייחד בתבנתו את אישיותו של עגנון, ובה היא מסייעת לנו, במידת-מה, להגיע לראיה פחות יותר או אמנול. לרענים אמנם נדמה כי דרך קריאה זו של המכתבים מתבצעת גנד הסקסס, שכן מכתבים אלה נכתבו, כאמור, בהקשר אישי מאוד, תוכנם נוגע בעש' לענייני ימים, ואין בהם כל יומרה לפתח תימות הסטרונופוטיות או תיות פבל סוג שהוא. אולם דווקא משום כך, דווקא בשל היתכמותו של המרוב לתיאור הפראקטי של הומויים שלו הרהורי רים הגלויים לו, ניתן לנו לעצם שילום-מצב אמין ואולי גם פדויק של נפש הוירצ. הודות לזה גברים סיכווינו לדעת מהי המחות האמיתית של התואשה, האמנות והודות הקבוצות את דרך ראיה המצאית של עגנון, בנחתה את שפלתה ומשמשת - בחד כך - יסוד-מוסד לסתיבות.